

Barbara Śniezek

barbara.sniezek@ispan.pl<https://orcid.org/0000-0001-5392-8951>Instytut Sztuki
Polska Akademia Nauk

*Spuścizna muzyczna
Warszawskiej Pielgrzymki
Pieszej na Jasną Górę
w kontekście wpisu na
Krajową listę niematerialnego
dziedzictwa kulturowego*

*Musical legacy
of the Warsaw Walking Pilgrimage
to Jasna Góra in the context of its
inscription on the National List
of Intangible Cultural Heritage*

Wprowadzenie

W 2024 r. na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego została wpisana Warszawska Pielgrzymka Piesza na Jasną Górę (WPP) – jedna z najstarszych formacji pątniczych w Polsce, nazywana „matką” pielgrzymek, której ponad trzystuletnia, nieprzerwana tradycja stanowiła (głównie w latach 80. i 90. XX w.) wzór dla rosnącego ruchu pielgrzymkowego w Polsce. Tym samym na Krajowej liście znalazła się

nie tylko pierwsza pielgrzymka¹, ale także pierwszy element związany z m.st. Warszawą². Z uwagi na bogatą historię splecioną z losami Rzeczypospolitej, jak również uczestnictwo mieszkańców różnych regionów Polski, WPP można uznać za zjawisko o randze ogólnopolskiej, budujące od ponad trzech wieków tożsamość religijną i narodową wielu pokoleń pielgrzymów. Jest ona także „przejawem twórczej aktywności człowieka wynikającej z jego potrzeb estetycznych, duchowych i społecznych” (Brzezińska 2013: 109), czego znakomitym świadectwem są praktyki muzyczne pątników.

Jak wiadomo, dziedzictwo kulturowe zmienia się i rozwija na przestrzeni czasu – podczas gdy pewne praktyki kulturowe zanikają, pojawiają się inne, które zyskują na znaczeniu. To samo dotyczy praktyk pobożnościowych i repertuaru pielgrzymów. Co zatem składa się na najstarszą spuściznę muzyczną WPP i w jakim stopniu przetrwała na dzisiejszym szlaku pątniczym? Co repertuar pielgrzymkowy mówi na temat tożsamości tej wspólnoty? Jakim procesom ulega kultura muzyczna pielgrzymowania? W perspektywie Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. pytania te wydają się szczególnie istotne, ponieważ uświadomienie sobie bogactwa dziedzictwa muzycznego WPP, jak również szans i zagrożeń dla jego przetrwania, może posłużyć do wypracowania skutecznych strategii ochrony elementu (Klekot 2014: 38).

Na badania nad dawną i współczesną kulturą muzyczną warszawskiej pielgrzymki złożyły się kwerendy źródłowe, wywiady oraz obserwacja samego rytuału³. W wyniku podjętych działań zarejestrowano m.in. tradycyjny repertuar warszawskich pątników, będący w powszechnym użyciu aż do lat 60. XX w., a obecnie pielęgnowany i przekazywany w pojedynczych grupach WPP.

Z dziejów pielgrzymki

Pielgrzymka warszawska może poszczycić się bogatą historią, która wyróżnia ją spośród innych polskich kompanii pątniczych. Przede wszystkim wychodzi ona z Warszawy, co od początku wiązało ją z wydarzeniami i sytuacją społeczno-polityczną stolicy. Choć pierwsze świadectwa cudów, jakich doświadczali mieszkańcy miasta w związku z kultem wizerunku Matki Bożej Częstochowskiej, pochodzą z XV w., to wyraźne ożywienie czci Maryi w jasnogórskiej ikonie nastąpiło wraz ze sprowadzeniem do Warszawy oo. paulinów (1662), a następnie utworzeniem i rozwojem Bractwa Pięciu

1 Do końca 2023 r. na Liście reprezentatywnej niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości znajdowało się 14 pielgrzymek z 12 krajów świata (zob. The Lists of Intangible Cultural Heritage).

2 W tym kontekście warto odnotować, że dzieło Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej nie zostało dostrzeżone w raporcie dotyczącym niematerialnego dziedzictwa kulturowego Warszawy (zob. Klekot, Schreiber 2000).

3 Zrealizowano w ramach Stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2023).

Ran Pana Jezusa – organizacji skupiającej mieszkańców wszystkich warstw (Jabłoński 2011: 231–232). Początki pieszej pielgrzymki na Jasną Górę miały związek z epidemią dżumy trawiącej warszawian w latach 1706–1711. W lipcu 1711 r. w ramach dziękczynienia za przeżycie epidemii Bractwo zorganizowało pielgrzymkę na Jasną Górę, gdzie złożono ślub corocznej peregrynacji mieszkańców stolicy przed wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej (Cichor, Jadczyk 2011: 175–176).

Odtąd zachowała ona ciągłość, co wydaje się osiągnięciem niezwykłym, zważywszy na burzliwe dzieje narodu polskiego. Przywołać można choćby czasy zaborów, a dokładnie rok 1792, kiedy uczestnicy pielgrzymki warszawskiej zostali wymordowani w okolicach wsi Krasice prawdopodobnie przez Prusaków, którzy mogli ich uznać za emisariuszy carskich (według innej hipotezy mordu dokonali Kozacy) (Jabłoński 2000: 309–310). Rozproszone grupy pątników szły na Jasną Górę także podczas oblężenia Warszawy w 1920 r., w okresie okupacji czy podczas powstania warszawskiego (wówczas wychodząc z podwarszawskich miejscowości). Z powodu doszczętnego zniszczenia kościoła oo. paulinów w Warszawie w 1945 r. pielgrzymka wyszła z kościoła św. Jakuba, a w latach 1946–1949 – z kościoła Świętego Krzyża. Od 1950 r. jej organizacją zajmują się paulini, co w oczywisty sposób wiąże się z większym wpływem duchowieństwa na praktyki pątników, wcześniej organizujących się niejako oddolnie, za przyczyną osób świeckich należących do Bractwa.

W okresie PRL pielgrzymka warszawska doświadczała wielu form represji ze strony władz komunistycznych, ale mimo to nie udało się jej rozbić (Krupecka 2017). Warto podkreślić, że do połowy lat 70. XX w. była niemal jedyną aktywną kompanią w Polsce (Jabłoński 2000: 330). WPP dotarła na Jasną Górę nawet w 1963 r., kiedy władze nie udzieliły na nią pozwolenia, tłumacząc się epidemią czarnej ospy w województwie wrocławskim (Królik 1950–1975: 96). Pielgrzymom ze stolicy patronował sam kard. Stefan Wyszyński, nie tylko co roku żegnając ją w Warszawie i witając na Jasnej Górze, ale także zapoznając się z programami duszpasterskimi układanymi przez oo. paulinów oraz sprawozdaniami z wydarzenia (Rastawicka 2011: 202).

W 1982 r., a więc w okresie stanu wojennego, WPP stała się manifestacją narodowo-patriotyczną (w ramach protestu pielgrzymi przeszli przez ulice Częstochowy w całkowitym milczeniu). Rok później osiągnęła rekordową liczbę ponad 50 000 uczestników (Jabłoński 2000: 336). Wśród nich znajdowali się duchowni różnych diecezji i zakonów, którzy zacerpnawszy doświadczeń i stylu prowadzenia WPP przez paulinów, przeszczepiali je następnie do nowo powstałych grup pątniczych na terenie kraju. Działalność WPP miała zatem bezpośredni wpływ na odrodzenie i rozwój ruchu pątniczego w Polsce, czego dowodem są nie tylko pielgrzymki diecezjalne, ale także grup stanowych czy zawodowych. Jak bowiem zauważa ks. Jan Perszon: „Ta organizowana przez paulinów pielgrzymka wypracowała model wędrowania, który znakomicie trafiał w zapotrzebowanie pątników, a jednocześnie pozwalał realizować ideał pątnictwa, czyli rekolekcje w drodze” (Perszon 2021: 261).

Obecnie rytuał pielgrzymowania w Polsce stanowi żywą tradycję o potencjale rozwojowym. Dowodzi tego zarówno skala zjawiska⁴, jak i znaczący udział osób biorących udział w tym wydarzeniu po raz pierwszy⁵. Co prawda w roku 2020, z uwagi na epidemię COVID-19, nastąpił znaczny spadek liczebności pielgrzymek, jednak już w roku 2023 WPP odnotowała wzrost liczby pielgrzymów w stosunku do roku poprzedniego (2022 r. – 4 000 osób, 2023 r. – 4 300 osób), co świadczy o procesie powracania pielgrzymów na pątniczy szlak.

Tradycje muzyczne i repertuar

Bractwo Pana Jezusa Pięciorańskiego, przez ponad 200 lat przygotowujące pielgrzymkę, było organizacją bardzo popularną w Warszawie i zachowywało charakter konserwatywny. Wiadomo, że niezależnie m.in. od trendów oświeceniowych, warszawska pielgrzymka kultywowała dawne tradycje pobożnościowe jeszcze na początku XIX w. (Cichor, Jadczyk 2011:177). W XIX i pierwszej połowie XX w. ciężar odpowiedzialności za organizację i przebieg pielgrzymki spoczywał na świeckich przewodnikach, których zadaniem było m.in. pozyskanie księży⁶, zabezpieczenie przemarszu i koordynacja wydarzenia oraz przemówienia do pątników, zwłaszcza na początku pielgrzymki i na tzw. Przepróśnej Górcie, kiedy należało wezwać ich do wzajemnego przebaczenia i przeproszenia (Jabłoński 2000:314). W warszawskiej kompanii funkcję tę pełnił w latach 1861–1911 (1912?), a więc przez 50 lat, Stanisław Dąbrowski, następnie do 1939 r. – Franciszek Piorunowski, a w latach 1940–1943 – Stanisław Żaboklicki (Cichor, Jadczyk 2011:182). Przewodnicy posługiwali się dostępnymi modlitewnikami, śpiewnikami, drukami ulotnymi oraz własnym repertuarem (zapisanym w pamięci bądź odręcznie w zeszytach), prowadząc modlitwy i śpiew w czasie drogi oraz podtrzymując religijny, pokutny charakter wydarzenia⁷. Mogły im w tym

4 W 2023 r. tylko na Jasną Górę przybyło pieszo 228 pielgrzymek, w których uczestniczyło około 77 500 osób (Biuro Prasowe Jasnej Góry 2023).

5 W 2023 r. na 4 300 pielgrzymów WPP po raz pierwszy udział wzięło 450 osób (informacja podana przez kierownika WPP, o. Krzysztofa Wendlika OSPPE, 25.09.2023 r.).

6 Po powstaniu stycziowym duchowieństwo nie mogło uczestniczyć w całej pielgrzymce. Jego udział zazwyczaj sprowadzał się do dojazdu w miejsca postoju w celu sprawowania mszy (Jabłoński 2000:315).

7 W archiwum Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej (za klauzurą klasztoru oo. paulinów przy ul. Długiej 3 w Warszawie) przechowywane są m.in. XIX-wieczne druki ulotne zebrane w fastykułe *Dawne pieśni pielgrzymkowe (1 poł. XX w.)*, ofiarowane przez pątniczkę, panią Halinę Roguską z Warszawy. Na ich podstawie można przypuszczać, że repertuar wydawany w XIX w. był w użyciu warszawskich pielgrzymów przynajmniej do połowy wieku XX. Składki zbioru zawierają niemal wyłącznie teksty pieśni (co było powszechną praktyką wydawniczą), zdarza się jednak, że wskazane są informacje o przeważnie znanej ówczesnie melodii, na którą należało wykonywać daną pieśń.

pomagać także drukowane przewodniki pielgrzymkowe, które zawierały wytyczne dotyczące sposobów na pobożne odprawienie pielgrzymki⁸.

Bezpośrednim spadkobiercą tradycyjnego repertuaru warszawskich pielgrzymów stał się o. Melchior Królik OSPPE (ur. 1933 r.) – wieloletni przewodnik WPP i jej kronikarz, który w 1959 r. przejął melodie i teksty pieśni od przedwojennych pątników, propagując je następnie w swojej grupie. W *Kronice Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę* wyznał, że:

niektóre słowa pieśni, (...) refreny po każdej zwrotce wydawały mi się z początku śmieszne i zbyt prostackie jak na lud Stolicy. Ale wnet przyzwyczałem się do tego i znowu po dziś dzień bronię wytrwale starych, tradycyjnych śpiewów, chociaż nastąpił już morny i chyba już nieodwracalny proces odchodzenia od nich (Królik 1950–1975: 29).

Repertuar, który przekazał w trakcie wywiadu, częściowo wykonywany w niektórych grupach WPP, to najstarszy dostępny zbiór pieśni warszawian, zawierający melodie znane wyłącznie z przekazu ustnego. Co prawda na spuściznę muzyczną WPP składają się także nowsze śpiewy, obecne na szlaku od kilkudziesięciu lat (głównie piosenki religijne), jednak obserwując współczesną pielgrzymkę warszawską, można dojść do przekonania, że dawny, sięgający korzeniami przynajmniej do XIX w. repertuar pątniczny jest obecnie w zaniku i to właśnie on domaga się szczególnej uwagi i ochrony.

Wybór odpowiedniego śpiewu w czasie pielgrzymki był i nadal jest uzależniony od sytuacji wykonawczej. Istnieją praktyki, podczas których śpiew odgrywał kluczową rolę, a niektóre pieśni wprost przypisuje się do konkretnego miejsca na pątniczym szlaku. Jedną z tradycji WPP są tzw. pokłony, czyli przyklękanie pątników, ilekroć na horyzoncie po raz pierwszy pojawi się sanktuarium. Dotyczy to Sanktuarium Świętej Rodziny w Studziannej, kościoła z cudownym obrazem Pana Jezusa w cierniowej koronie w Wielkopolu, sanktuarium w Świętej Annie z figurką patronki i Sanktuarium Matki Bożej Częstochowskiej na Jasnej Górze. Śpiewami wykonywanymi w czasie pokłonów były dawniej (część z nich można jeszcze usłyszeć na współczesnym szlaku): przed Studzianną pieśni *Witaj, ach witaj, Święta Rodzino* i *Witaj Studziańska Matko jedyna*; przed Świętą Anną – *O Święta Anno, pątnicza rzesza, Święta Anno, witam cię*; przed Wielkopolą śpiew *Któryś za nas cierpiał rany*, a przed Jasną Górą – *O Maryjo, witam Cię* lub inna pieśń maryjna⁹. Należą one (z wyjątkiem *Któryś za nas*) do „powitań i pozdrowień”, jeśli wziąć pod uwagę podział funkcjonalno-tematyczny (Niebrzegowska-Bartmińska 2011: 592–593).

⁸ Przykładem jest wydany w Warszawie *Przewodnik dla pielgrzymujących do miejsc świętych* autorstwa ks. W. B. z 1902 r. Autor przedstawia w formie pytań i odpowiedzi ideę i sposób sprawowania pielgrzymki oraz dołącza modlitwy do wykorzystania w odpowiednim czasie.

⁹ Informacja podana przez o. Melchiora Królika OSPPE, 9.12.2020 r.

Ważnymi praktykami pątniczymi WPP, obecnie raczej zapomnianymi, było przyklęknięcie przy krzyżach i kapliczkach przydrożnych czy też śpiew na widok cmentarza. Przechodząc obok niego, należało przerwać wszelkie inne śpiewy i modlitwy, aby trzykrotnie odśpiewać *Dobry Jezu, a nasz Panie* (Królik 1950–1975: 49). Grupa 4 WPP (a niegdyś cała warszawska kompania) ma także utwór przypisany do konkretnego odcinka trasy. Chodzi o znany śpiew *Witaj Matko uwielbiona*, który do dziś można usłyszeć na „Piachach” – piaszczystej drodze pomiędzy Nowym Miastem n. Pilicą a Różaną, uznawanej za najtrudniejszy odcinek pielgrzymki (Królik 1950–1975: 618). Uciążliwość trasy skłania pątników do czynienia pokuty poprzez rozważanie bolesnej części różańca wraz z tą pieśnią lub poprzez odprawianie drogi krzyżowej.

Poza repertuarem wykonywanym w ustalonym tradycją miejscu istotną rolę dla pielgrzymów odgrywa także czas. Uwagę zwraca pieśń *Z wieży jasnogórskiej rozlega się dzwon*, zawierająca odwołanie do momentów poprzedzających pielgrzymkę oraz opis tradycyjnego szlaku pielgrzymkowego z Warszawy na Jasną Górę. Oryginalna melodia z refrenem utrzymana jest w tonacji durowej i rytmice marszowej. Pieśń opowiada o „stołecznej Warszawie”, która usłyszawszy dźwięk dzwonu, odpowiedziała na wezwanie, stając w szeregach pielgrzymki. Następnie mowa jest o miejscowościach na trasie pielgrzymki i związanych z nimi świątyniach, historiach, skojarzeniach. Obecnie, przynajmniej w jednej grupie, utrzymuje się jeszcze praktyka odśpiewywania tej pieśni codziennie, dodając do niej kolejne zwrotki, mówiące o miejscach odwiedzanych w danym dniu.

W repertuarze WPP (ale i innych pielgrzymek) znajduje się również inny utwór odwołujący się do okresu przed pielgrzymką. Chodzi o pieśń *Bracia i siostry, Maryjo nas woła*, rozwiązującą kwestię powodów, dla których pątnicy podejmują trud i uciążliwości drogi. To Matka Boża wzywa ich do nawiedzenia jej stolicy. Kolejne zwrotki stanowią opis zapowiedzi przyścia jej na świat oraz wydarzeń z życia ziemskiego. Treść prowadzi pielgrzymę od biblijnego Adama, przez postaci i wydarzenia Starego Testamentu aż do narodzin, życia i Wniebowzięcia Maryi. Pieśń utrzymana jest w rytmice marszowej, stosunkowo szybkim tempie, a opis wydarzeń biblijnych przerywają 2 refreny, będące bezpośrednimi wezwaniami skierowanymi do Matki Bożej Częstochowskiej.

Ponadto WPP wypracowała stały plan dnia naznaczony modlitwą i związanymi z nią śpiewami. Podczas dawnych pielgrzymek codziennie podejmowano: Anioł Pański (rano, w południe i wieczorem), Godzinki o Niepokalanym Poczęciu NMP (rano), 3 części różańca, Litanie Loretańską (zazwyczaj bezpośrednio po różańcu), odczytywanie kartek z prośbami pątników, Apel Jasnogórski (przed rozejściem się na nocleg). Stałym elementem było także codzienne odprawianie nowenny przed uroczystością Wniebowzięcia NMP, w której skład wchodziło 9 razy *Zdrowaś Maryjo* i odśpiewanie hymnu *Magnificat* w języku polskim (Królik 1950–1975: 47, 51, 415). Obecnie, w zależności od grupy, w ramach WPP kontynuuje się (choć w niepełnym

wymiarze) tradycję podejmowania wymienionych modlitw. Dodatkowo w tzw. Godzinie Miłosierdzia (15.00–16.00) pielgrzymi odśpiewują lub odmawiają Koronkę do Miłosierdzia Bożego.

Jedną z porannych pieśni warszawskich pątników, która mogła być wykonywana np. bezpośrednio po *Godzinkach*, jest *Gdy poranna zorza ziemię rozbudzi*, dedykowana Matce Jasnogórskiej. Stanowi ona pieśń „na dzień dobry”, utrzymaną w tonacji durowej, rytmicznie marszowej i o zwałowym tempie. Treść dotyczy pielgrzymowania nie tylko pątników, ale także samej Matki Bożej, która udała się w wędrowkę do krewnej Elżbiety, uciekała do Egiptu, pielgrzymowała do Jerozolimy i towarzyszyła Jezusowi w drodze na Golgotę. Pojawia się również motyw pielgrzymów jako przedstawicieli narodu polskiego, idących, by modlić się w jego sprawach.

Grupę śpiewów związanych z porą dnia zasilają 4 warianty pieśni *Śpiewajmy w kompaniji*. W dwóch z nich tekst zwrotek zaczerpnięty jest z pieśni *Gwiazdo śliczna, wspaniała*, a w refrenie – w zależności od pory dnia – pątnicy śpiewają Maryi „na dzień dobry” lub „na dobranoc”. Następne 2 warianty zachowują obydwie wersje refrenu, jednak słowa zwrotek dotyczą odpowiednio poranka i wieczora (*Zgasty gwiazdy, noc mija, Jużci słońeczko zaszło*). Do wszystkich tekstów stosuje się tę samą melodię w tonacji durowej, rytmie poloneza i tempie umiarkowanym, tożsamą w zwrotkach i refrenie. Wersja *Gwiazdo śliczna, wspaniała* z refrenem *Śpiewajmy w kompaniji na dzień dobry Maryi* była często wykonywana podczas wyjścia WPP z kościoła Świętego Ducha na trasę pielgrzymki przy wtórze dzwonów kościelnych (Królik 1950–1975: 376, 652).

Powyższe przykłady unaocniają różne sposoby konstruowania pieśni pielgrzymkowych. Częstym zjawiskiem jest wykorzystywanie tej samej melodii do zwrotek i do refrenu. Wynika to z powszechnej praktyki pielgrzymów, którzy w czasie wielogodzinnego marszu, chcąc wypełnić czas, spontanicznie rozbudowują swoje śpiewy – czy to o refren, czy o dodatkowe, tworzone pod wpływem chwili zwrotki. Nie brakuje również przykładów na to, że jedna melodia służy kilku tekstom o różnicowanej treści. Przykładowo melodia pieśni *O święta Anno, pątnicza rzesza*, a więc dotyczącej kultu świętej, używana jest także w pieśni *Bogarodzico, Polski Królowo*, należącej do grupy pieśni poświęconych Maryi jako Królowej Polski i jej opiece nad swoim ludem.

W repertuarze pątników odnaleźć można ponadto teksty znanych pieśni maryjnych, ale z odmienną melodią i dodatkowo ułożonym refrenem. Ciekawym przykładem takiej konstrukcji jest pieśń *Serdeczna Matko*, której tekst doczekał się w WPP aż trzech melodii o zróżnicowanym charakterze, z własnymi refrenami odwołującymi się do sytuacji pielgrzymowania. Pierwszy wariant, zwany przez pielgrzymów *Warsiawą*, zachowuje układ czterowersowy pieśni *Serdeczna Matko* i stanowi wezwanie do uwielbienia Matki Bożej, oddania jej czci oraz prośbę o dostrzeżenie wierności warszawskich pątników:

1)

Ref.: Kochajmy Maryję, kochać nie przestaniem,
czcijmy ją pieśnią, czcijmy ją śpiewaniem.
Cześć Tobie, Maryjo, cześć, honor i sława,
spojrzj, Matuchno, tu wierna Warszawa!

Na uwagę zasługuje także odznaczająca się prostotą melodia o charakterze triumfalnym, utrzymana w tonacji durowej i rytmie marszowym. Ojciec M. Królik wspominał, że pątnicy chętnie podsuwali mu tę pieśń na odcinkach, gdzie spodziewali się dużej liczby obserwatorów. Jego zdaniem powodem był przerost dumy, cechujący mieszkańców Warszawy, którzy „z pielgrzymki pokutnej (!) czynili sobie piedestał własnej chwały” (Królik 1950–1975: 40). Była ona wykonywana również podczas uroczystego powrotu pielgrzymów do kościoła Świętego Ducha w Warszawie. Wiadomo, że szli oni z dworca, przez ul. Podwale i Kilińskiego, na ul. Długą. W tym czasie oprócz pieśni rozbrzmiewały dzwony kościelne, a pątników witali z powrotem mieszkańcy stolicy (Królik 1950–1975: 274).

Dwa pozostałe warianty w refrenie wyrażają prośbę o błogosławieństwo skierowaną do Matki Jasnogórskiej:

2)

Ref.: Wołajmy wszyscy, ach, wszyscy wraz:
Matko Jasnogórska, pobłogosław nas!

3)

Ref.: Matko, usłysz nas i wspomagaj nas,
Matko Jasnogórska, pobłogosław nas!

Melodia *Wołajmy wszyscy* zaczerpnięta jest z ludowej pieśni maryjnej *Dzisiaj pozdrawiamy*. Obydwa warianty utrzymują układ dwuwersowy, tonację molową i metrum parzyste. Wydaje się, że praktyka odśpiewywania refrenu po każdym dwóch wersach zwrotki bardziej odpowiada potrzebom pielgrzymów, którzy mogą częściej włączyć się w śpiew znajomego refrenu, nie zawsze przechowując w pamięci tekst zwrotek.

W praktyce warszawskich pielgrzymów znalazła się także pieśń *Witam nam, witaj, Matko kochana*, wykorzystująca melodię innej, znanej XX-wiecznej kompozycji *Króluj nam, Chryste, zawsze i wszędzie*. Jej treść nawiązuje do „dzieci stolicy”, które zmierzają do Królowej Polski, oraz do trudów i celu wędrowki. Zawiera więc wiele charakterystycznych dla tradycyjnych pieśni pielgrzymkowych wątków: królowania Matki Bożej nad ojczyzną, cierpień znoszonych w czasie drogi, zanoszenia modlitw. Mowa jest także o roli pielgrzymów idących ze stolicy kraju jako przedstawicieli całego narodu, niosących jego intencje przed tron Królowej (wydaje się, że misja ta wciąż towarzyszy współczesnym pielgrzymom starszego pokolenia). Podobny przekaz ma pieśń *Królowo i Pani, my Twoi poddani*, w której warszawianie deklarują wierność Matce Bożej.

Należałoby także wspomnieć o pieśniach sanktuarijnych, wykonywanych po dotarciu przed obraz Matki Bożej Częstochowskiej, jednak WPP nie wykształciła określonego kanonu śpiewów przewidzianych na ten moment oraz na czas pobytu na Jasnej Górze. Wręcz przeciwnie – *Instrukcja dla Ojców i Księży Pątników* z 1969 r., opracowana przez ówczesnego kierownika, o. M. Królika, zawiera wprost określone zalecenie: „Wejście do Kaplicy w modlitewnym milczeniu (bez śpiewu!)” (Królik 1969: 18). Praktyka cichej modlitwy przed cudownym obrazem zachowała się w WPP do dzisiaj i jest motywowana potrzebą osobistego spotkania pielgrzymów z Matką Bożą.

Jak wynika z powyższych przykładów, repertuar warszawski zawiera elementy tematyczne i strukturalne, które świadczą o jego przynależności do gatunku tradycyjnych pieśni pielgrzymkowych w znaczeniu ścisłym, tzn. zawierających „tekstowe wykładniki pielgrzymkowej sytuacji wykonawczej” (Grochowski 2016: 29). W tekstach omówionych utworów odnaleźć można elementy odwołujące się do momentów poprzedzających wyjście na pielgrzymkę, do całej sytuacji pielgrzymowania lub do jego poszczególnych etapów. Rzecz jasna, pieśni te stanowią tylko część całego repertuaru będącego w użyciu podczas drogi, obok innych śpiewów religijnych (marginalnie również świeckich), jednak dzięki przyjęciu jako kryterium właśnie sytuacji wykonawczej „tradycyjne pieśni pielgrzymkowe jawią się jako wyrazisty gatunek folkloru religijnego i popularnej literatury dewocyjnej” (Grochowski 2016: 36). W większości zawierają one także wspólne komponenty muzyczne, takie jak: tryb durowy, rytmika marszowa lub polonezowa, szybkie tempo, obecność refrenu.

Najstarsza część spuścizny muzycznej WPP przetrwała głównie dzięki zaangażowaniu wspomnianego o. M. Królika oraz pielgrzymów tzw. grup zasadniczych, a w szczególności Grupy 4, określanej przez innych pątników mianem „konserwatywnej”. To tylko niewielki wycinek repertuaru wykonywanego współcześnie przez WPP obok innych śpiewów religijnych, a zwłaszcza dużego zbioru piosenek religijnych ugruntowujących swoją pozycję w praktyce pielgrzymów już od 60 lat¹⁰. W zasadzie można mówić o tradycji śpiewu piosenek religijnych, która także wpisuje się w dziedzictwo WPP i zasługuje na opracowanie wykraczające daleko poza ramy tego artykułu. Dostyć wspomnieć o autorskich kompozycjach warszawskich pątniczek Alicji Gołaszewskiej (m.in. *Czarna Madonna, Zaufaj bez reszty Maryi, Dobra Matko i Królowo z Jasnej Góry*) i Zofii Konaszkiewicz pseud. Zofia Jasnota (m.in. *Zbawienie przyszło przez krzyż, Była cicha i piękna jak wiosna*), utworach innych pątników-kompozytorów, takich jak ks. Lech Gralak (*Jezus swoją Matkę pozostawił*) czy Krystyna Rzucidło z d. Żak (*Krok, krok, za krokiem krok*), piosenkach zespołów popularnej muzyki chrześcijańskiej (np. TGD – *Wszyscy ludzie klaszczą w dłonie*, Mietek Szcześniak – *Moje wędrowanie, Panie mój*), w tym zyskującej na znaczeniu twórczości

10 Pierwsze piosenki religijne zabrzmiały podczas WPP w 1964 r. i były to tłumaczenia francuskich piosenek o. Aimé Duvala. Rok później podjęto próbę upowszechniania tego gatunku, który z czasem zdominował śpiew pielgrzymkowy (Królik 1950–1975: 132).

w nurcie praise & worship. Zbiór ten poszerzają piosenki co roku tworzone przez pielgrzymów (a zwłaszcza przez Grupy Piętnaste na potrzeby wieczoru sacrosongowego). Wielu z nich korzysta z melodii znanych obecnie piosenek muzyki popularnej, dopisując do nich słowa mówiące o pokonywanej drodze, sensie wędrówki czy tematyce przewidzianej na dany rok (Woźniak 2015: 183). Oczywiście powyższe przykłady nie wyczerpują bogactwa muzyki wykonywanej w czasie współczesnych pielgrzymek.

Omawiając muzyczne tradycje WPP, nie sposób pominąć dawnego zwyczaju witania i odprowadzania pielgrzymów przez lokalne orkiestry, o którym wspomina Hipolit Zybert, opisujący pielgrzymkę z Warszawy na Jasną Górę na początku XX w. Wymienia on orkiestrę z Nowego Miasta n. Pilicą, prowadzącą pątników najpierw do kościoła oo. kapucynów, a następnie do kapliczki, czyli prawdopodobnie na obrzeża miasta, przed wejście na „Piachy” (Zybert 1904: 8–9). O obecności orkiestry z Nowego Miasta na szlaku w drugiej połowie XX w. zaświadczyli pątnicy podczas wywiadów, a kronikarz WPP podał, że prowadził ją wówczas kapucyn, br. Idzi Tul. W 1973 r. kapelmistrz wnioskował nawet u prymasa Polski w sprawie zorganizowania stałej orkiestry pielgrzymkowej dla WPP. Spotkało się to ze stanowczym sprzeciwem m.in. o. M. Królika, który już 3 lata wcześniej określił tę orkiestrę jako „słabą, którą trzeba raczej zlikwidować” (Królik 1950–1975: 410). Wedle jego przekazu nic nie wiadomo o tym, by warszawska pielgrzymka kiedykolwiek miała stałą orkiestrę dętą, tak jak to miało miejsce w innych kompaniach, choćby na Śląsku (Pucia 2001: 95–97) czy Kaszubach (Perszon 2021: 248). Jego zdaniem nie sprawdziłaby się ona w roli akompaniatora dla tak dużej pielgrzymki. Poza tym muzykom należałoby zapewnić wyżywienie, noclegi i transport, co rodziłoby problem nie tylko logistyczny, ale także finansowy. Od połowy lat 60. stopniowo zmieniały się też upodobania muzyczne pielgrzymów, preferujących akompaniament innych instrumentów, a szczególnie gitary (Królik 1950–1975: 636–637).

Wiadomo, że warszawska pielgrzymka była witana i żegnana przez lokalne orkiestry także w Studziannej (Zybert 1904: 12; Królik 1976–1988: 27), Przedborzu i Wielgomłynach (Zybert 1904: 17, 18). Tę ostatnią skomentował w swoim reportażu z pielgrzymki Władysław Reymont w słowach: „Wychodzą po nas ze straszliwie brzęczącą muzyką” (Reymont 1895: 105).

Praktyka ta nie zachowała się w wymienionych miejscowościach, jednak od około 2004 r. została podjęta i jest corocznie kontynuowana przez Orkiestrę Marszowo-Swingową z Mogielnicy pod przewodnictwem Piotra Manowieckiego¹¹. Poza tym okazjonalnie orkiestry dęte uczestniczą we mszach świętych WPP. Przykładowo w 2006 r. w Studzianinie dla pielgrzymów grała Dziecięco-Młodzieżowa Orkiestra „Esta” ze Żdźdar (Królik 2003–2010: 619; Wrona 2018: 105–108).

11 Informacja podana przez kapelmistrza P. Manowieckiego, 7.08.2023 r.

Co dalej z dziedzictwem?

W art. 2 ust. 2 Konwencji z 2003 r. wyliczonych zostało 5 przejawów, przez które manifestuje się niematerialne dziedzictwo kulturowe. Wedle tego podziału pielgrzymka należy do kategorii „zwyczajów, rytuałów i obrzędów świątecznych”, co potwierdził Zespół ds. niematerialnego dziedzictwa kulturowego (wraz z Narodowym Instytutem Dziedzictwa) powołany przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który wprost wymienił ją pośród praktyk społeczno-kulturowych (Adamowski, Smyk 2013: 11). Pierwszy wpis pielgrzymki na Krajową listę... rodzi pytania o skuteczne strategie ochrony jej dziedzictwa.

Ojciec Krzysztof Wendlik OSPPE, kierownik WPP, traktuje wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego jako docenienie i zauważenie wieloletniej tradycji pielgrzymki na forum pozakościelnym. Włączenie nań jednej ze wspólnot Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce ukazuje bowiem jego rolę kulturotwórczą, a w tym także rolę oo. paulinów, którzy od wieków włączali się w rozwój kultury polskiej, czego najlepszym przykładem jest dziedzictwo Jasnej Góry. Dla organizatora wpis jest również zobowiązaniem, formą motywacji do tego, by o WPP

(...) jeszcze bardziej dbać, szukać nowych sposobów jej rozpropagowania, również bardziej świadomego pielgrzymowania i szukać zawsze nowych sposobów na ukazywanie tego, co jest jej istotą, a więc połączenia ludzi między sobą, tego czynnika pewnej jedności, która jest budowana według nas (według ludzi wierzących) wokół Jasnej Góry, wobec duchowej stolicy Polski¹².

Wniosek o wpis zmobilizował wspólnotę warszawskich pielgrzymów do składania wyrazów poparcia dla dzieła, z którym się utożsamiają. Umocnił więc poczucie przynależności do grupy, wspierając w uczestnikach potrzebę kontynuowania tradycji przekazanych przez poprzednie pokolenia. Poza tym podczas wywiadów pielgrzymi w różnym wieku deklarowali szacunek wobec własnego dziedzictwa, jak również wobec dawnego repertuaru, mimo że w większości go nie znają. Zazwyczaj kultywują tradycje w sposób intuicyjny, nieuświadomiony, przejęty od poprzedniego pokolenia poprzez naśladowanie, ale jednocześnie wnoszą swój wkład w rytuał, zapewniając w ten sposób jego żywotność. Młodzi pielgrzymi, podobnie jak ich poprzednicy, nie stronią od tworzenia autorskich piosenek pielgrzymkowych, które – tak jak pieśni tradycyjne – często odwołują się do sytuacji drogi i trudów z nią związanych oraz do pielgrzymiej tożsamości, choć współcześnie częściej w odniesieniu do konkretnej grupy niż całej WPP.

12 Wywiad z kierownikiem WPP, o. K. Wendlikiem OSPPE, 25.09.2023 r.

Wpis na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego stanowi szansę na zabezpieczenie dziedzictwa WPP przed postępującym procesem laicyzacji, wobec którego przekazanie spuścizny pielgrzymki staje się szczególnie ważnym zadaniem. Objawia się ona nie tylko zmniejszającą się liczbą katolików, ale także rozmaitymi zjawiskami pojawiającymi się niekiedy w samej pielgrzymce, takimi jak traktowanie rytuału pielgrzymowania w kategoriach turystyki religijnej lub survivalu czy stopniowa zmiana charakteru pokutnego tego wydarzenia na korzyść elementów rozrywkowych.

Z kolei zagrożeniem dla muzyki pielgrzymkowej jest jej popkulturyzacja, rozumiana jako „nadmierne rozprzestrzenianie się popkultury” (Smółkowa 2013: 83), która ma wpływ na proces zeświecczenia rytuału o charakterze religijnym. Przejawia się ona m.in. we wspomnianym śpiewie melodii piosenek muzyki popularnej z nowym tekstem religijnym bądź pielgrzymkowym, myśleniu o twórczości pielgrzymkowej w kategoriach hitu (udostępnianego przez grupy na platformie YouTube), odtwarzaniu utworów chrześcijańskiej muzyki popularnej z głośników w czasie drogi czy powstawaniu w ramach grupy pielgrzymkowej zespołów muzycznych, które – dążąc do profesjonalizacji – dobierają repertuar nieznaną, niedostosowaną do wykonania zbiorowego lub zbyt trudny dla reszty wspólnoty, a w konsekwencji wyłączający ją ze śpiewu. Część z wymienionych zjawisk prowadzi od aktywnego współtworzenia muzyki do jej biernego słuchania – w rezultacie stopniowo traci ona dotychczasową funkcję wspierania tworzącego się *communitas*, które stanowi istotny element fazy liminalnej rytuału przejścia (Turner, Turner 2009: 220–221).

Jak zatem chronić niematerialne dziedzictwo kulturowe WPP? Według kierownika WPP, o. K. Wendlika, w tym celu należy przede wszystkim w niej uczestniczyć, ponieważ to czynny udział gwarantuje jej przetrwanie – pielgrzymka jest bowiem przede wszystkim wspólnotą ludzi. To oni „(...) ocalają od zapomnienia nie tylko wielką liczbę lokalnych pieśni, tańców, opowieści i zwyczajów (...), ale również – co jest kwestią kluczową – zasady rządzące relacją pomiędzy człowiekiem a światem, a zatem – ludzkim zachowaniem” (Śatkauskienė 2017: 333).

Dla kierownika WPP duże znaczenie ma także formacja pielgrzymów prowadzona przez przewodników poszczególnych grup zarówno podczas samego rytuału, jak i w ciągu całego roku. Składają się na nią m.in. czuwania grup na Jasnej Górze, spotkania bożonarodzeniowe, comiesięczne msze święte w intencji pielgrzymów, działalność grup w mediach społecznościowych. Stały kontakt z ludźmi stanowi czynnik chroniący przed ich odpływem i jest koniecznością, biorąc pod uwagę specyficzną, doroczną praktykę pielgrzymowania. Chodzi więc o podtrzymywanie warunków sprzyjających zarówno integracji, jak i edukacji depozytariuszy tradycji. Podstawowymi strategiami ochrony dziedzictwa WPP są więc zarówno działalność formacyjna i edukacyjna oo. paulinów, jak i międzypokoleniowy przekaz wiedzy i umiejętności przez samych pielgrzymów. Jak zauważa Ewa Klekot:

nie chodzi o to, by ochroną objąć treści zapisane czy w inny sposób zadokumentowane przez antropologa czy folklorystę, lecz by zapewnić ich dalszy przekaz w społeczności, która je wytworzyła. Konwencja nie tyle ma służyć tworzeniu zielnika, co zebraniu zdjęć i opisów roślin *in situ* po to, by opracować ich ochronę w ich własnym habitatcie; ma być wsparciem dla ekosystemu (Klekot 2014: 38).

Rzecz jasna w ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego WPP powinni włączyć się zarówno organizatorzy oraz uczestnicy, jak i ustawodawca, jednak nie należy zapominać o roli środowiska badaczy kultury, którzy często poprzestają na własnej pracy badawczej, mimo że ich wiedza może realnie wesprzeć badane społeczności. Z pewnością edukacji sprzyjają także osobiste relacje badacza z badanymi, zbudowane podczas pracy w terenie. Jednym z możliwych sposobów na popularyzację wiedzy na temat dawnych tradycji muzycznych warszawskich pielgrzymów stały się Warsztaty tradycyjnych pieśni pielgrzymkowych przeprowadzone przez autorkę niniejszego artykułu w ramach Stypendium Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w październiku 2023 r., mające na celu m.in. przekazanie najcenniejszego repertuaru WPP zarejestrowanego podczas badań. Ujawniły one zainteresowanie młodego pokolenia (a zwłaszcza osób odpowiedzialnych za śpiew) dawnymi śpiewami, a probatę dla nich oraz wolę zaimplementowania ich w grupach WPP. Takie i inne działania podejmowane w celu zabezpieczenia dziedzictwa nie tylko wzbogacają wiedzę uczestników, ale także budują ich tożsamość i umacniają wspólnotę.

Bibliografia

- Adamowski, J., Smyk, K. (2013). Niematerialne dziedzictwo kulturowe – teoria i praktyka. W: J. Adamowski, K. Smyk (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: źródła – wartości – ochrona* (s. 9–17). Lublin–Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Biuro Prasowe Jasnej Góry (2023, 31 grudnia). *Jasna Góra w 2023 roku: 3,6 mln pielgrzymów przybyło do częstochowskiego sanktuarium*. Pozyskano z: <https://www.ekai.pl/jasna-gora-w-2023-roku-36-mln-pielgrzymow-przybylo-do-czestochowskiego-sanktuarium/>.
- Brzezińska, A.W. (2013). Reifikacja dziedzictwa kulturowego w świetle Konwencji UNESCO z 2003 roku. *Nauka*, 1, 109–128.
- Cichor, D., Jadczyk, J. (2011). Z dziejów Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę w Częstochowie (1711–2011). *Rocznik Muzeum Częstochowskiego*, 175–176.
- Grochowski, P. (2016). Polskie pieśni pielgrzymkowe i kalwaryjskie. *Łódzkie Studia Etnograficzne*, 55, 23–45. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/LSE.2016.55.03>.
- Jabłoński, Z.S. (2000). *Pielgrzymowanie na Jasną Górę w czasie i przestrzeni. Wybór rozpraw i artykułów*. Częstochowa: Wyższa Szkoła Języków Obcych i Ekonomii.
- Jabłoński, Z.S. (2011). Więzi stolicy Polski – Warszawy z Jasną Górą pielgrzymkami znaczone (1918–1939). *Warszawskie Studia Teologiczne*, 24(1), 231–242.
- Klekot, E. (2014). Konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego: archeologia pojęć. *Ochrona Zabytków*, 1, 31–40.

- Klekot, E., Schreiber, A. (2020). *Niematerialna Warszawa: Tradycje, zwyczaje, praktyki we współmiejscu. Raport z badania*. Warszawa: Urząd m.st. Warszawy.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (2003). Dziennik Ustaw z 19 sierpnia 2011 r., nr 172, poz. 1018.
- Królik, M. (1950–1975). *Kronika Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę* [rękopis]. T. 1. Archiwum Jasnogórskie, sygn. AJG 3475.
- Królik, M. (1969). *Instrukcja dla Ojców i Księży Pątników* [maszynopis]. Archiwum Jasnogórskie.
- Królik, M. (1976–1988). *Kronika Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę* [rękopis]. T. 2. Archiwum Jasnogórskie, sygn. AJG 3476.
- Królik, M. (2003–2010). *Kronika Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę* [rękopis]. T. 5. Archiwum Jasnogórskie, sygn. AJG 4460.
- Krupecka USJK, M. (2017). Warszawska Pielgrzymka Piesza w świetle dokumentów operacyjnych Służby Bezpieczeństwa znajdujących się w zbiorach Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. *Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej*, 10, 221–262.
- Niebrzegowska-Bartmińska, S. (2011). Pieśni pielgrzymkowe. W: J. Bartmiński (red.), *Lubelskie. Pieśni i teksty sytuacyjne* (s. 592–593). Lublin: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.
- Perszon, J. (2021). Kaszubskie pielgrzymowanie w XX wieku. *Studia Pelplińskie*, 55, 233–267.
- Pucia, M. (2001). *Śpiewy kalwaryjskie w źródłach drukowanych i w żywej tradycji na przykładzie Góry Świętej Anny* [niepublikowana praca magisterska]. Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Rastawicka, A. (2011). Sługa Boży Stefan Kardynał Wyszyński a Piesza Pielgrzymka Warszawska. W: Z.S. Jabłoński OSPPE (red.), *W blasku błogostawionego Jana Pawła II. Jubileusz 300-lecia Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę* (s. 195–202). Częstochowa: Paulinianum.
- Reymont, W. (1895). *Pielgrzymka do Jasnej Góry. Wrażenia i obrazy*. Warszawa: Gebethner i Wolff.
- Šatkauskienė, V. (2017). Koncepcja „świętości świata” jako element niematerialnego dziedzictwa kulturowego w nowoczesnym świecie. W: H. Schreiber (red.), *Niematerialne dziedzictwo kulturowe. 10-lecie wejścia w życie Konwencji UNESCO z 2003 roku w perspektywie zrównoważonego rozwoju* (s. 330–341). Warszawa: Narodowy Instytut Dziedzictwa.
- Smółkowa, T. (red.) (2013). *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 2001–2005*. Cz. 4: N–R. Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk.
- Turner, V., Turner, E. (2009). *Obraz i pielgrzymka w kulturze chrześcijańskiej* (przeł. E. Klekot). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- W. B. (1902). *Przewodnik dla pielgrzymujących do miejsc świętych (Uwagi i modlitwy)*. Warszawa: Wydawnictwo „Kroniki Rodzinnej”.
- Woźniak, Z. (2015). Kilka uwag o języku współczesnych pieśni i piosenek religijnych. *Colloquia Theologica Ottoniana*, 1, 171–189.
- Wrona, M. (2018). Orkiestra Dęta „Esta” ze Żdźar jako przykład wielopokoleniowej rodziny muzycznej. *Etnomuzykologia Polska*, 3, 92–114.
- Zybert, H.M. (1904). *Opis pielgrzymki pieszej do Częstochowy odbytej przez „Warszawiaka”*. Warszawa: Druk Józefa Jeżyńskiego.

Strony internetowe

The Lists of Intangible Cultural Heritage: <https://ich.unesco.org/en/lists>.

Streszczenie

W artykule tym podjęto próbę opisu wybranych przykładów spuścizny muzycznej Warszawskiej Pielgrzymki Pieszej na Jasną Górę, uznając ją za istotną składową niematerialnego dziedzictwa kulturowego rytuału pielgrzymowania. W pierwszej części przybliżono bogatą historię stołecznej pielgrzymki wplecioną w losy narodu polskiego. W drugiej części artykułu zaprezentowano tradycje muzyczne oraz repertuar warszawskich pielgrzymów, reprezentujący – poprzez swoje właściwości treściowe i strukturalne – gatunek pieśni pielgrzymkowych w znaczeniu ścisłym. Ostatnia część poświęcona jest wyzwaniom, z którymi mierzy się warszawska pielgrzymka, oraz zadaniom, jakie należy podjąć w celu utrzymania i przekazania jej dziedzictwa, w tym dziedzictwa muzycznego. Refleksje te prowadzą do wniosku, że wszystkie zaangażowane strony (organizatorzy, uczestnicy, ustawodawca, badacze kultury), powinny wypracować skuteczne strategie ochrony, z których największą rolę odgrywa odpowiednia edukacja.

Słowa kluczowe: dziedzictwo, Jasna Góra, katolicyzm, muzyka, pielgrzymka, pieśń, tradycje muzyczne, Warszawa

Summary

This article attempts to describe selected examples of the musical legacy of the Warsaw Walking Pilgrimage to Jasna Góra, considering it an important component of the intangible cultural heritage of the pilgrimage ritual. The first part presents the rich history of the capital's pilgrimage intertwined with the fortunes of the Polish nation. The second part of the article presents the musical traditions and repertoire of the Warsaw pilgrims, which owing to its content and structural characteristics represents the genre of pilgrimage songs in the strict sense. The final section is devoted to the challenges faced by the Warsaw pilgrimage and the tasks to be undertaken in order to maintain and pass on its heritage, including its musical heritage. These reflections lead to the conclusion that all parties involved (the organisers, participants, legislators, cultural researchers), should develop effective strategies for its preservation, of which appropriate education plays the greatest role.

Keywords: heritage, Jasna Góra, Catholicism, music, pilgrimage, song, musical traditions, Warsaw

Translated by Author